

Євген Бліхар

ПРО МЕДИЦИНУ СКІФІВ

Тернопільський державний медичний університет
ім. Івана Горбачевського

*Позабувши хто ми і звідкіля...
Не знайдемо дороги куди йти!*

За останні десять років проблеми українознавства докорінно змінилися. Велика увага зосереджується на вивченні правдивої історії минулого нашого народу, особливо на питаннях хто ми і звідкіля прийшли. Це зрозуміло, тому що таке дослідження є першою передумовою розуміння духовного і культурного багатства, яким славиться наш народ.

Сьогодні доведено, що серед племен і народів, які заселяли територію теперішньої України, головне місце належить скіфам. Багато сторінок Скіфії сучасна наука вже з'ясувала.

Скіфія – праслов'янська держава, наша прабатьківщина, розташована на теренах від Каспійського моря вздовж північного Причорномор'я до Карпат. Свідками величі Скіфії є численні кургани по всій території України – місця захоронень вождів.

Археологічні розкопки біля могил Нікополя, Керчі, Побужжя, Неаполя-Скіфського біля Сімферополя, Києва, Воронежа, Чернилева Руського на Тернопіллі дають відповіді на численні питання, що стосуються культури й побуту скіфів. Археологи Борис Мазалевський, Олексій Триноженко та інші наводять відомості про життя, побут, зовнішній вигляд, одяг, ремесла скіфів. Учені свідчать, що скіфи досягли значних успіхів у суспільному устрої, сільському і військовому будівництві й інших господарських справах. Є численні твердження, що сьогоdnішній побут українців започаткований скіфами.

Вершина розвитку Скіфії припадає на VI-VII століття на теренах північного Причорномор'я. Ця територія була сферою інтересів Середземноморського світу. Серед людей, які заселяли цю територію, більшість становили ті, хто вирощував зерно, виправляв шкури, ловив рибу, заготовляв деревину. Вони сповідували культуру побуту, військової справи, торгівлі.

У грецькі поселення на північному Причорномор'ї приїжджало багато ювелірів, яких цікавили вироби із скіфського золота. Вони були майстрами високого класу, але те, з чим вони стикнулися в

Королівстві Скіфія, їх заворожувало. Скіфське золото – це декоративні чаші для пиття, намиста, тарілки, медальйони, кубки, підсвічники – і сьогодні мандрує по музеях світу. Експерти зі скіфської культури свідчать, що ні грецьке, ні азіатське мистецтво не мали впливу на творення прикрас, утворів і сюжетів на цих золотих виробах. Слава про скіфське золото рознеслась по всьому світу.

До наших днів культура скіфів прийшла з манускриптів грецьких літописців, які в IV-VIII столітті до нашої ери мандрували степами Причорномор'я, або через могильники-холми, кургани, які зберігають для України таїну святих місць праукраїнських предків.

Свідки тих часів Сентіон, Аристофан, лікар Гіппократ, історик Ефорус відзначали, що скіфські люди перевершували всіх у справедливості, були надійними у спілкуванні, сімейних і громадських стосунках. Рівно ж вони залишались завжди нескореними і непереможними. Отже, за висновками дослідників, Скіфію формували не групи людей, а нація.

Проте археологічних матеріалів для визначення рівня тогочасної медицини недостатньо. Більше повідомлень знаходимо у спогадах грецьких і римських учених, письменників, які з різних причин відвідували Скіфію. Гіппократ, Геродот, Феофраст, Поліній Старший, Сенека та багато інших у своїх оповіданнях описали особливості земель, клімату, природних багатств територій, де проживали скіфські племена. Є повідомлення про побут людей, їх зовнішній вигляд, спосіб життя, особливості харчування і медичну допомогу.

Геродот особисто був у Скіфії на території Причорномор'я на захід від Дону, спостерігав за життям і побутом народу, його культурою, бачив безкраї степи, величезні річки, природні багатства. Він помітив, що скіфи ведуть культурне землеробство: вирощують пшеницю, просо, сочевицю, цибулю, редьку, коноплю, льон, часник, а також різні трави і зілля, які вживають в їжу. Крім цього скіфи збирають мед і використовують його як важливий засіб для лікування дітей і стариків. Геродот бачив, як скіфи виготовляють кумис, пив його, але не відзначав його лікувальних властивостей. З лікувальною метою скіфи використовували сало ведмеда й інших диких тварин.

Цікавим є опис гігієни скіфів. Вони дуже часто купаються в річках, морі і ще частіше – в гарячих лазнях, яких на землях Скіфії було дуже багато. Про схильність скіфів до чистоти та їх санітарно-гігієнічні заходи свідчить культ божественної ріки Борисфена, а

за стародавніми переказами, свій родовід скіфи виводили від дочки ріки Борисфена – символу води.

Більшість скіфів вела кочовий спосіб життя. З одомашненням коня скіфи створили рухомі загони – кавалерію, яка повинна була охороняти осіле життя скіфів і сприяти побудові їх поселень.

Геродот був зачарований військовим успіхом скіфів під час походу Персидського царя Дарія в 513 р. Застосовуючи тактику атаки і відступу, не залишаючи ворогові ніяких трофеїв, скіфи, після багаторічної боротьби, вимотали армію Дарія і нарешті вщент розбили її.

Сантин писав: «Люди без укріплених міст, з оселями на човнах і в лісних хащах, стрілами і мечами наносили поразку ворогові, а завершали скіфи, наче розлючений барс, що добивав персів, які в паніці тікали». Така тактика скіфів упродовж чотирьох століть робила з них невлотимих людей. У Скіфії зародилась тогочасна тактика блицкригу (блискавичної війни). Цар Дарій почував себе ображеним на скіфів, що не хотіли вести війну за «правилом персів», і поразку свою приписував злим духам.

Кліматичні умови і природні стихії – низькі температури, розливи річок, пожежі у степах і лісах, урагани змушували людей протидіяти цим лихам. На початках це було влаштування своїх осель у печерах, землянках, виготовлення одягу, пошуки їжі та інше. Набутий досвід передавався поколінням і був підґрунтям для формування скіфської цивілізації.

Місце жінок у скіфів було таємницею для іноземців. Геродот назвав таке явище «скіфським стилем». Коли біля Азовського моря ворожі воїни поглумились над скіфськими жінками, ті не стали їхніми рабами. Скіфіянки жорстоко покарали своїх кривдників. Продовжуючи виконувати свої жіночі обов'язки, вони дали початок новому племені жінок, які оволоділи зброєю і мистецтвом війни. Розповідь Геродота сприймалась як художня белетристика аж до часу, коли археологи знайшли відображення численних озброєних скіфіянок на золотих предметах. Експерти вважають, що зображення скіфіянок дозволяють об'єктивно визначити нову функцію у Скіфії – жінки-воїна, захисника домашнього вогнища.

Арсенал лікувальних засобів у Скіфії був широким. Передусім використовувались бджолиний мед, жир бобрів, сало ведмедів або інших диких звірів, а також складні суміші, до складу яких входили змії, жаби, ящірки та інші плазуни.

Переважно скіфи вживали ліки рослинного походження. Найширшого застосування набули зілля, трави, квіти рослин і

дерев, кора дерев, гриби, коріння й інші продукти лісів, степів чи вирощені на городах. Скіфські знахарі відрізняли отруйні рослини від харчових, які використовували для їжі.

Геродот описує, що скіфи знали і вміли застосовувати купер, ладан, селеру, корінь солодки, або скіфський корінь, рослину «акора», лозу, болілистник, полин, аліанду, що нагадує капусту, материнку.

Скіфи проявляли велику турботу про своїх дітей. Допомогу матерям і дітям надавали «бабки-повитухи», які від покоління до покоління накопичували знання і навички. За свідченням Гіппократа, скіфи не сповивали дітей, а давали повну свободу їх кінцівкам і всьому тілу. Так само вирощували малих дітей і спартанці. Після народження малятко занурювали в холодну воду. Про цей звичай згадують Сорен Ефеський і Гален, що піддавали його жорсткій критиці. При потребі скіфи підготовували новонароджених коров'ячим або кобилячим молоком.

Крім лікувальних засобів рослинного і тваринного походження, скіфським цілителям були відомі: клістирне приладдя, масаж, холодні і гарячі процедури. Актуальною була допомога при побутових пошкодженнях, а також пораненнях на численних війнах. Документальним твердженням, що зображує життя, побут скіфів, є Культ-Обська ваза, знайдена в 1830 р. при розкопці скіфського кургану Культ-Оба біля Керчі. На вазі представлено чотири сцени. На першій зображений воєначальник або цар з чорною бородою і довгим, перев'язаним пов'язкою волоссям, яке спадає на плечі. Цар одягнений в короткий каптан з широким поясом і візерункові шаровари, опирається на спис, слухає доповідь воїна. На другій сцені – воїн натягує лук, на третій – скіфський воїн лікує поранену щелепу іншому воїнові, на четвертій – один воїн перев'язує іншому поранену (переламану) ногу. Сцена бинтування пораненої ноги повна життєвої правди. Про це говорить техніка бинтування знизу догори і страждання на обличчі пораненого воїна.

Скіфи мали талановитих воєначальників і самі були мужніми воїнами. Нікому не вдавалось підкорити Скіфію. Самі ж скіфи перейшли Кавказ, увійшли в Передню Азію, Сирію і дійшли до Єгипту. Тільки прохання єгипетського фараона Псметіоха I і великі подарунки затримали їх від походу на Єгипет.

А чи мали скіфи своїх професіональних лікарів? Геродот свідчить, що у скіфів були ворожбити й лікарі-знахарі. Скіфські ворожбити не лікували, а тільки відгадували волю богів

ворожінням. Ворожбити мали у скіфів погану славу, вони не вміли лікувати. Зате існували лікарі, які створили справжню школу лікарської справи. Найстарішою і найбільше згадуваною є школа Токсаріса. Він був не тільки лікарем, а й мудрецем і філософом. Токсаріс походив не з царського роду, а з простих скіфів, жив у добу Соломона (VII-VI ст. до н.е.). Після того, як Токсаріс поселився в Афінах, його слава мудреця і лікаря поширилась на всю Грецію. Він вважався покровителем лікарів, йому приносили жертву як іноземному лікареві. Після смерті він потрапив у грецький пантеон. Крім Токсаріса був відомий скіфський царевич Анохоріс, якого за знання і винаходи стародавні греки зарахували до сімох мудреців світу. Токсаріс і Анохоріс мали учнів, які поширювали вчення своїх учителів. Названі скіфські мудреці працювали задовго до утворення грецьких держав і Риму, на цілі тисячоліття випередили грецьку і римську цивілізацію. Можливо, у скіфів повинні були існувати гуртки чи школи, де молодь набувала медичних знань.

З наведеного можна зробити висновок, що медицина скіфів у своєму розвитку йшла тим самим шляхом, що й медицина Китаю, Індії, Тибету та інших народів. Але недостатня систематизація наявного писемного й археологічного матеріалу не дозволяє створити цілісного уявлення про медицину скіфів.

Література

1. Артамонов М.И. К вопросу о происхождении скифов // Вестник древней истории. – 1950. – № 2. – С. 10-23.
2. Богданов А.П. О могилах скифо-сарматской эпохи Полтавской губернии и о краниологии скифов. – М., 1879. – Т. 111, Ч. 1.
3. Верхрадский С.А. История медицины. – Київ: Вища школа, 1983. – 380 с.
4. Граков Б.Н. Скіфи. – Київ: Вища школа, 1951. – С. 12-26.
5. Струве В.В. Дарий I и скифы Причерномор'я // Вестник древней истории. – 1949. – № 4. – С. 1-12.
6. Третьяков П.Н. О происхождении славян // Вопросы истории. – 1953. – № 11. – С. 22-28.
7. Фабриціус І.В. До питання про топографізацію племен Скіфії // Археологія. – Київ, 1951. – № 5. – С. 31-33.
8. Horati Q. Flacci Carmina, rec. Fr. Vollmer, Lipsiae (Teubner). – 1907. – С. 60-74.
9. Möller C. Die Medizin im Herodot / Für Mediziner und Heilkunde in Lebensbildern. – München, 1931. – 186 с.
10. Witkowski S.T. Historiografja grecka i nauki pokrewne. – Kraków, 1925. – Т. I. – С. 28-38.